

A FENNTARTHATÓSÁGRA NEVELÉS SZÜKSÉGESSÉGE

Kováts-Németh Mária

intézetigazgató, a Kitaibel Pál Környezettudományi Doktori Iskola
Környezetpedagógiai programjának vezetője,
Nyugat-Magyarországi Egyetem
nemeth@atif.hu

A tudományok felelőssége

A fenntartható fejlődés fogalmát sokan vitatják. Középpontjában az 1984 óta megfogalmazott fogalom pár tartalma, használata, illetve a *van-e fenntartható fejlődés* dilemma áll, miközben a nemzetközi egyezmények, s a XXI. sz.-ban sorra született stratégiák – Az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiája, Göteborg (2001), Az Európai Unió Megújult Fenntartható Fejlődési Stratégiája (2006) – a *fenntartható fejlődés* fogalom párt használják.

E fogalom pár a megfogalmazásakor azt fejezte ki, hogy a civilizációs fejlődés eredményeinek összhangban kell lenniük a természeti környezet fennmaradásával, de a fejlődés fenntarthatósága azt is jelentette, hogy „tovább fejlődhet a fogyasztói társadalom”. Glatz Ferenc hangsúlyozza, hogy a Brundtland-jelentés válasz volt a Római Klub jelentésére, s szinte feloldotta *A növekedés határai* c. kiadványban közzétett gazdasági és demográfiai növekedés adminisztratív korlátozásának követelését, miszerint „*A növekedés határai című kiadványban párosult az ökológizmus a radikális antikapitalizmussal*” (Glatz, 2007).

A probléma megoldását célzó gondolkodás három területen folyik:

- *A tudományok* feladata a földi élet jövőjét meghatározó ökológiai változások értékelése.
- *A politika* feladata: a bekövetkezett változásokban mi az ember, a politika szerepe.
- *Az etika, az erkölcsan* feladata: hogyan viselkedjék az ember a mindennapokban a termelés, a fogyasztás az életfeltételek biztosítása terén (Glatz, 2007).

Nagyon fontos, hogy a tudományt legkülönbözőbb területeken képviselő szakemberek véleményét ismerve gondolkodjunk el a feladatok megfogalmazásáról. A *Közös jövőnk* összefoglaló jelentésben a fenntartható fejlődés fogalma helyett a „harmonikus fejlődés” kifejezése alatt fejtik ki ugyanazokat a kulcsfontosságú feladatokat, amelyek ma is aktuálisak (Persányi, 1988).

A tudósok egyre többen fogalmazzák meg, hogy a fenntarthatóság, a környezetvédelem sokkal inkább társadalmi, pszichológiai kérdés, semmint pusztán természettudományos problémák összessége (Wheeler – Bijur, 2001; Varga, 2004).

Mátyás Csaba felhívja a figyelmet: „*Vegyünk észre, hogy a klímaváltozással kapcsolatos aggályok tulajdonképpen az emberi lét demográfiai, ökológiai korlátairól szólnak*”; továbbá

mindenkinnek, de az oktatásért felelősöknek különösen, számolniuk kell azzal a ténnyel, hogy „bárki olyan információkhoz juthat a világhálón akadály nélkül, amelyek nem állták ki sem a tudomány, sem a közvélemény (nyilvánosság) kontrollját.” (Mátyás, 2010)

A felelős, tudatos, etikus nevelés és oktatás nélkülözhetetlen. *A társadalom környezeti érzékenységének fejlesztése gondolkodásmód és viselkedéskultúra kérdése.* A fenntartható fejlődés inkább *morális elv*, mint tudományos tétel, a béke, emberi jogok, igazságosság gondolat-körökhöz kötődik. Összefonódik a természet-tudományokkal, a politikával, a közgazdaságtannal, ám elsődlegesen mégis *kulturális kérdés: milyen értékek fontosak, milyen a természettel a kapcsolatunk?* El kell ismerni, hogy ember és természet között kölcsönös függőség van, a társadalmi, politikai, környezetvédelmi célok nem valósulhatnak meg a másik kárára.

A pedagógia megújulásának szükségességét előidéző társadalmi, tudománypolitikai kérdések

Az ember és a kultúra • Az életet biztosító bioszféra növekvő sebességgel pusztul az ember beavatkozása következtében. Az ember igényeinek kielégítése következtében átalakult, vagyis jelentősen csökkent a természetközeli terület a Föld felszínén. Európában a természetközeli terület majdnem 90%-át épületek, utak, kertek, gyepek, szántók, gyümölcsösök és ültetvényerdők foglalják el. Magyarországon a természetközeli terület kevesebb, mint az európai 10%, csak mintegy 8%. E terület megőrzése valamennyiünk létérdeke; nem a bolygónké, hanem a legérzékenyebb fajoké, magáé az emberé (Vida, 2008).

Az európai kultúrák elfojtották, szinte „a tudat alá söpörték” azt a tényt, hogy az ember a természet része – írja Juhász-Nagy Pál, és

Szerb Antal gondolatát idézve a következőket üzeni a ma emberének: „*Nálunk a fausztai szellem unalkodik. A 'fausztai ember' az, akit semmi sem tud kielégíteni, aki nyugodtan aláírja az ördöggel való szerződést, mert tudja, sohasem jöhet el a pillanat, amelynek azt mondaná: maradj! A fausztai ember a végtelenbe törő vágy és akarat [...] be akarja fogni a mindenségét és nem ismer megállást, amíg a távolok intenek.*” (Juhász-Nagy – Zsolnai, 1992)

Az ökológiai gondolkodás kialakulása ugyan a XVII. századi járványtani és demográfiai kutatásokhoz vezethető vissza, térnyerése az általános törvényszerűségek felfedezésével, a természeti-evolúciós történések elemzésével, a valószínűségi elméletek megértésével történik. Áttörés a *cönózis* (társulás), *biocönózis* fogalmának bevezetése, majd Rapaics Rajmund *Növények társadalma* című munkája (1925) és John Maynard Keynes közgazdasági munkássága, amelyek az összefüggések komplex láttatásáról szólnak. Ez utóbbit bírálja Ernst Schummacher *A kicsi szép* című munkájában (Kovátsné Németh, 2006).

A globalizáció, a világválság tudatosulásának kezdete a Római Klub megalakulásával; illetve a *Növekedés határjai* című jelentéssel regisztrálható (Juhász-Nagy, 1992).

Felmerül az alapvető kérdés: *kié a felelőség?* Azt is kérdezhetnénk, van-e felelős ember, politikus, irányító apparátus, gazdasági szakember, aki a globális problémát ismerve, hajlandó hosszú távon gondolkozni, netán cselekvéseit annak alárendelni. Van ebben a piacorientált, hatalmi és egyéni érdekeket kielégítő, a kutatásokban, a tudományban túlspecializálódott, a tudományt egyesek által (éppen a konkurencia megszüntetése érdekében) kisajátított világban felelősség?

A tudomány szerepe az emberiség haladásában, jólétének növelésében jelentős szerepet

töltött és tölt be, de akaratlanul hozzájárult az embertelen célok megvalósításához is. Vajon „felismerjük-e, és elismerjük-e a veszélyt, ha annak megítélése számos tudományterületet érint?” (Vida, 2007)

Nevezetesen:

- a Földünk eltartóképességének túllépését;
- a versenyben (versengésben) egyre inkább specializálódott, beszűkült kutatók nem foglalkoznak az egész emberiséget átfogó kérdésekkel;
- a társadalmi fenntarthatatlanság a szélsőségesen polarizált jövedelmi viszonyokban is tetten érhető;
- a környezeti fenntarthatatlanság jele a klímaváltozás vagy az ökológiai lábnyom, amely megmutatja, mekkora terület képes előállítani a fogyasztáshoz szükséges javakat, és feldolgozni a hulladékot;
- az individualizálódott világban, a vetélkedők küzdelmében lehet egyáltalán felelősség?

A felelősség feltételezi a célok újragondolását (Vida, 2007).

A fenntarthatósághoz vezető változtatási javaslatokat mutatja az 1. táblázat.

Ki a felelősség? A felelősség az egyes tudósok, az egyes emberek, az egyes tanítványok munkájában realizálódik csak, miközben valamennyien felelősök vagyunk.

Vida Gábor Allen Hammond amerikai közgazdász munkájának elemzése nyomán a megoldási lehetőségeket három modellben mutatja be: *a piaci világban, az erővilágban és az átalakult világban.* A piaci világ fogyasztásra alapult világ, mely a fogyasztás állandó növelésére irányul. Ez együtt jár az egyenlőtlenségek további szélesedésével, mely feszültségeket gerjeszt, amit csak az „erővilág” tud fenntartani. A megoldást csak a *kívánatos „átalakult világ” biztosíthatná, de megvalósítását sok tényező gátolja:*

- az ember hihetetlen nagy rombolási képessége;
- az emberi katasztrófák méretei;

JELENLÉGI CÉLOK

növekedés
versengés
anyagi gazdagság
puha fenntarthatóság
profitorientáció
önzés
önmegvalósítás
eldobható termékek
legfőbb érték a gazdaság
neoliberális közgazdaság
GDP-növekedés
fogyasztói társadalom
soha sincs elég
az élet küzdelem

ÚJ CÉLOK

egyensúly
együttműködés
mentális gazdagság
kemény fenntarthatóság
közjóorientáció
önzetlenség
önfeláldozás
újrahasznosítás
legfőbb érték az ember
ökológiai közgazdaság
ISEW, GPI, HDI (jóllét)
fenntartható társadalom
mértékletesség
az élet szép

1. táblázat

- a szegénység és a nemtörődömség;
- a hosszú távú gondolkodás hiánya;
- a jó tanító hiánya;
- a különböző társadalmak erkölcsi kontrolljának eltűnése;
- az agresszivitás (bűnözés, terrorizmus), a kábítószer fogyasztásának növekedése;
- a fogyasztás állandó növelésére alapuló piac meghatározó szerepe;
- a reklámuralom érvényesülése;
- a globalizáció együtt jár az uniformizálódó civilizációval;
- a nem megújuló erőforrások gyorsuló fogyása és a túlnépesedés (Vida, 2008).

A pénz a kezdet és a vég

Az alapvető probléma, hogy *az erő és a pénzvilág az uralkodó*. Az uralkodó pénzvilág gazdaságában a kezdet és a vég a pénz, terméke pedig fantomgazdaság, amelynek nincs köze a valódi értékhez. David Korten kiválóan szemlélteti, hogy a pénzvilág a gazdag embert, akit nem érdekel a közösség, a környezet egészsége, gazdagabbá teszi. Tevékenysége látszólag törvénytisztelő üzleti vállalkozás, de „sokkal inkább hasonlít egy nyerészkedő és zsaroló csalást üzemeltető bűnszövetkezetre.” A pénzvilág és a helyi piactér gazdaságának jellemzőit a 2. táblázat szemlélteti.

A globalizáció következménye: az értékvesztés

Az „átalakult világ” megvalósulását az újrafo-galmazott értékekkel, az azokat ismerő és közvetíteni tudó iskola, a jó tanító tevékenységén keresztül lehet kezdeni.

Lányi András *A fenntartható társadalom* című munkájában az etikus magatartás hiányáról, az etika hiányának romboló hatásairól ír. Az etikátlan viselkedés következményeinek láttatásával törekszik arra, hogy felébressze a ma emberét. A problémák:

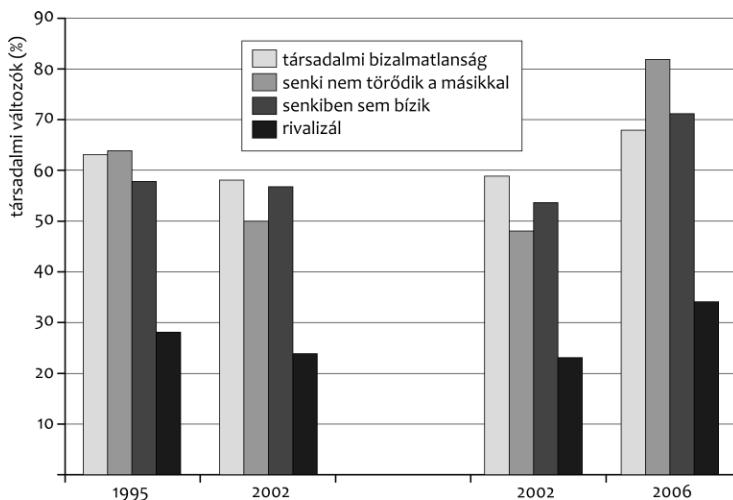
- Az anómia és a degradáció folyamatainak előrehaladása erkölcsi katasztrófához vezet (tömegtermelés és népirtás; gépies engedelmesség és természetpusztítás).
 - Az egoista önmegvalósítás, a jóléti társadalomban megvalósuló pazarló és hivatkozott fogyasztás, „az iparszerű szórakoztatás lármája”.
 - Európa szellemi életének válságát mutatja: szorongás, idegenségérzet, rossz közérzet, a fáradság érzetének állandósulása vagy az abszurditásélmény hajszolása.
 - Az emberek becsületesebbik részénél menthetetlenül hat a bűnöség, a kilátástalanság, a reménytelenség, melyek komoly *egészségromlásba* torkollnak.
 - A technológiai fejlettség arra is képes, hogy a „hétköznapi emberének szeme előtt” elrejtse az összefüggéseket, például a „lát-ható reklámok és a láthatatlan szeméthe-gyek között, a látható nyomor és a látha-tatlan szeméthegek között”.
 - Elengedhetetlen az etika újragondolása, az értékek – gazdasági ésszerűség, haladás és jólét, etika és politika, autonómia, globális és lokális, felelősség és szabadság – új-raértelmezése.
 - A jó és rossz tudatos megkülönböztetésé-nek képességére nevelés (Lányi, 2007).
- A társadalmi tőke változásainak vizsgálá-tai mutatják, hogy a társadalmi tőke alacsony foka szorosan korrelál az értékvesztett, anó-miás állapottal. A társadalmi tőke meghatá-rozásának alapkategóriái: az együttműködés – kölcsönösség, közösségiség (családi kötődés; hidak: barátok, kollégák; társadalmi csoportokhoz való tartozás) és a bizalom (család, barát, intézmény). A társadalmi tőke forrásai a normák közvetítői – az előbbiekből is kö-vetkeztethető – a család, az iskola, a társadal-mi és önkéntes szervezetek.

	A pénzvilág kapitalizmusa	A helyi piac gazdasága
fő hajtóerő	pénzcsinálás	a megélhetés biztosítása
a tevékenység meghatározása	pénzcsinálás pénz felhasználásával olyanoknak, akinek már van pénzük	a rendelkezésre álló erőforrások felhasználása a közösség érdekében
a cég mérete	nagyon nagy	kicsi vagy közepes
költségek kezelése	átterhelés mindenki másra	a felhasználó viseli
tulajdonos	személytelen és távoli	személyes és helyi
pénztőke	határok nélküli, globális	helyi vagy nemzeti, egyértelmű határokkal
a befektetés célja	a magánprofit maximalizálása	a hasznos output növelése
a profit szerepe	maximalizálandó végtermék	az életképesség fenntartásának eszköze
a hatékonyság mérése	a pénztőke megtérülése	a termelő tőke megtérülése
koordináló mechanizmusok	a nagyvállalatok központi tervezése	önszerveződő piacok és hálózatok
együttműködés	előfordulhat a versenytársak között azért, hogy elkerüljék a versenyt	megjelenik az emberek és a közösségek között a közjó elérése érdekében
a verseny célja	tönkretenni a kevésbé erőseket	serkenteni a hatékonyságot és az újítást
a kormányzat szerepe	a tulajdonlás érdekének védelme	elősegíteni az emberi érdekek érvényesülését
kereskedelem	szabad, szabályozatlan	igazságos és kiegyensúlyozott
politikai irányzat	a dollár demokráciája	a személyek demokráciája

2. táblázat • (Forrás: David C. Korten, 2009)

Az utóbbi néhány évtized kutatásai bizonyították, hogy a születésszám és az anómia közötti összefüggés kapcsolatba hozható a társadalmi kapcsolatok dezintegrálódásával, a társadalmi tőke előrejelzi a várható élettartamot, az egészségi állapotot (Skrabski, 2008). Fő veszélyforrások a *bizalomhiány*, a *versengő, rivalizáló attitűd*, az *irigység*.

Skrabski Árpád és munkatársai vizsgálatai bizonyítják, hogy a társadalmi bizalmatlanság mértéke 1995 és 2002 között csökkent, de jelentősen emelkedett 2002 és 2006 között. A férfiaknál a rivalizálás mértéke 2006-ban volt a legmagasabb, a megkérdezettek 33%-át jellemezte. Ez az eredmény a korai férfihalálozás előrejelzője (Strabski, 2008; Kopp, 2008).

1. ábra • A társadalmi tőke változásai 1995 és 2006 között (forrás: Skrabski, 2008)

Az anómia változásának vizsgálatával jelentősen emelkedtek 2002 és 2006 között az értékvesztés, a jövőkép nélküliség értékei. A kilátástalanságot jelző anómiaindítók a krónikus stressz kialakulásával, az egészségi állapot, az életminőség romlásával járnak együtt. Igen jelentősen nőtt (52%-ról 69%-ra) viszont azok aránya, akik úgy vélekedtek, hogy „az ember egyik napról a másikra él, nincs értelme előre terveket szőni”, 72%-ról 82%-ra emelkedett azok száma, akik úgy gondolják, hogy „minden olyan gyorsan változik, hogy az ember azt sem tudja már, hogy miben higgyen,” azok száma, akiknek az volt a véleményük, hogy „manapság alig tudok eligazodni az élet dolgáiban.” (Kopp et al., 2008; Skrabski, 2008)

A vizsgálatok eredményeivel való szembeállítás is azt erősíti, hogy a XXI. század emberének értékvesztése a globalizáció következménye, melynek alapvető oka, hogy

- az emberiség életfeltételei jelentősen megváltoztak,
- a modern életforma nem biztosítja az egyensúlyt,

- nem számolnak az emberi alkalmazkodóképesség korlátaival,
- nincs egyetemes érték, nincs morál,
- nincsenek életvezetési minták,
- a siker elhalványítja a felelősséget,
- az eszköz szentesíti a célt,
- a tudomány nem alkalmas az életvezetésre, a tudomány szakértelem, mely eszköz a problémák feltárására, az elmélet megalkotására.

Mi a megoldás?

A tudományok összefogása. Lányi András (2007) szerint az új szemléletmód alapja a fenntartható társadalom alapelvei:

- *Az ökoszisztéma-elv*, miszerint a fenntartható társadalom működésének elvei nem kerülhetnek ellentmondásba az evolúció törvényeivel. „Az ember szabadságának mértékét az erkölcsi törvény szabja meg”, melynek alapja a felelősség.
- *A megértés és tisztelet elve*, mely a haszonelvű gondolkodás helyett a használat elvét érvényesíti.

- *A lokális elve* a helyi közösségek működésében, „az egyenrangúságon alapuló szerződésekben”, a kulturális és természeti létfeltételek megőrzésében realizálódik.
- *A különbség elve* az az érték, amely a minőségi különbségek tiszteletét és a különböző jogát tartja szem előtt. *A társadalmi igazságosság nem vezethető le az egyenlőségi elv alkalmazásából.*
- *A szabad technológiaválasztás elve:* a hatékonysági hajsza mutatói a technológia fejlődésében mérhetőek a leglátványosabban. Ez a hajsza milliókat foszt meg a megélhetéstől, „s hadjáratot indít a tartóság és a minőség ellen”. Helyette olyan „technológia” szükséges, amely elősegíti az egyéni tudás, a kezdeményezőkézség, az alkotókedv, a testi-lelki egészség megőrzését.
- *A jövő nemzedék jogai:* az emberhez méltó élet lehetőségének biztosítása úgy, hogy az örökölt „örökséget”, az emberiség kulturális és természeti kincseit legalább olyan állapotban örököljék, ahogy az előző nemzedék hagyta utódul. (Lányi, 2007)

Kopp Mária így fogalmazott: „*az ember kísérleti alannyá vált egy világméretű laboratóriumban*” (Kopp, 2002). Miért? Mert az emberiség története – úgy is mondhatjuk: a nevelés története – folyamán kialakult értékek, magatartásminták, normák átörökítése súlyosan sérült a modern társadalomban. *Ez a sérülés gátolja az érett, felelős személyiség kialakulását.* Ezért létrejött egy új tudomány, a *magatartástudomány*, mely az emberi magatartás törvényszerűségeit és fejlesztésének lehetőségeit vizsgálja az ember és környezete közötti kölcsönhatások folyamatában. *Tárgya:* az emberi személyiség valamennyi tevékenységének, a magatartási minták kialakulásának, egészséges fejlődésének és zavarainak megis-

merése az egyén szintjén, a társas kapcsolatokban, kulturális, szociális, gazdasági, ökológiai kölcsönhatásokban (Kopp, 2001). Az új tudomány művelése során kilenc tudomány eredményeire támaszkodnak a tudósok. Ez a kilenc tudomány: az orvostudomány, a pszichológia, a biológia, a politikatudományok, a neurofiziológia, a neuroanatómia, az etika, az antropológia és a szociológia. Nagyon helyesen, a felsorolt tudományok eredményei nélkül az új tudomány művelése, a „vállalt célok, feladatok” megválaszolása nem lehetne teljes, valóságghű, komplex, döntő jelentőségű a magatartásszabályozás alapkérdéseiben, a megküzdési stratégiák megfogalmazásában; az okok és következmények megértésében a természeti környezet (ökoszisztéma), az információszféra (fogalmi, jelképi, gondolati, érzelmi környezet), a technoszféra (gazdasági, gépi környezet), és a szocioszféra (család – közösségek – nemzet) összefüggéseiben (Lázár, 1997, 2001).

Mi az alapvető kérdés munkánk szempontjából? Hol van a pedagógia akár segéd- vagy társtudományként ezen igen fontos tudomány művelésében?

A tények feltárásában, az okok, a problémák megfogalmazásában is szerepe van a neveléstudománynak. 1950-ig ezt senki nem vonta kétségbe. De a leglényegesebb az a tényező, hogy a helyzetkép feltárása döbbenetes tényekkel jelentős mozgósító, motivációs erő lehet egyes tudósoknál, iskoláknál, embereknél.

A feladat ennél jóval több! Először is a magatartástudomány eredményeit közvetíteni kell, vagyis meg kell ismertetni, az összefüggéseket meg kell láttatni, a cselekvést elő kell segíteni. Másodszor a cselekvési stratégia nem épülhet másra, mint évezredek örökségünkre, a nevelésre, ami nem más, mint értékközve-

títés; a jó és a rossz megkülönböztetésének képessége; a normák és minták közvetítése és gyakoroltatása.

A környezetpedagógia az a tudomány, amely elősegíti a problémák felismertetését és az értékek újrateremtését.

Kulcsszavak: *fenntarthatóság, tudománypolitika, a tudósok felelőssége, környezetpedagógia, a pedagógia megújulása, etika, erkölcs*

IRODALOM

- Hammond, Allen (2000): *Melyik világ? – 21. századi forgatókönyvek* (Which World? – Scenarios for the 21st century). Island Press, Washington DC–Covelo, CA
- Glatz Ferenc (2007): Ökológia: tudomány, politika, etika. In: Kóródi Mária (szerk.): *Remény a fennmaradásra. Fenntartható-e a fejlődés?* Kossuth, Budapest, 15–18.
- Juhász–Nagy Pál – Zsolnai László (1992): *Humánökológia: Az ökológia reménytelen reménye*. ELTE Természettudományi Kar, Budapest, 19–20., 25–33.
- Kopp Mária (2001): A magatartástudomány alapkérdései. In: Buda Béla – Kopp M. – Nagy E. (szerk.): *Magatartástudományok*. Medicina, Bp., 23–46.
- Kopp Mária (2002): A magyar lelkiállapot. In: Albert Gábor – Tenke S. – Tölkéczki L. (szerk.): *Szárszó 1992–2001*. Magyarországi Református Egyház, Budapest, 358–362.
- Kopp Mária – Székely A. – Skrabski Á. (2008): Mi magyarázhatja a magyar férfiak idő előtti egészségromlását és halálzási arányát? In: Kopp Mária (szerk.): *Magyar állapot 2008*. Semmelweis, Bp., 212–218.
- Kovácsné Németh Mária (2006): Legnagyobb erőforrás az oktatás. Ernst F. Schumacher A természetről és a modern világ problémáiról. *Tanító*. XLIV, szeptember, 7, 3–5.
- Lányi András (2007): *A fenntartható társadalom*. L'Harmattan Kiadó, 12–47., 50–56. • <http://bocs.hu/nefel/fenntarthatotarsadalom.pdf>
- László Ervin (2007): Káoszpont. In: Kóródi Mária (szerk.): *Remény a fennmaradásra. Fenntartható-e a fejlődés?* Kossuth, Budapest, 250.
- Lázár Imre (1997): *Környezet és magatartástudomány. Kiegészítő jegyzet a környezetegészségügyi hallgatók számára*. Népegészségügyi Iskola, DOTE, Debrecen.
- Lázár Imre (2001): Humán ökológia és orvosi antropológia. In: Buda Béla – Kopp Mária (szerk.): *Magatartástudományok*. Medicina, Budapest, 315–372.
- Mátyás Csaba (2010): Széljegyzet egy rossz üzenethez – újból, de nem utoljára a klímaváltozástól. *Erdészeti Lapok*. március, 89. • http://erdeszetilapok.oszk.hu/01743/pdf/EL_EPA01192_2010_03_089.pdf
- Persányi Miklós (szerk.) (1988): *Közös jövőnk. A Környezet és Fejlesztés Világbizottság jelentése*. (fordította Balla Andrea et al.) Mezőgazdasági, Budapest, 68–69., 93–121., 394–400.
- Rapaics Rajmund (1925): *Növények társadalma*. Athe-neum, Budapest
- Skrabski Árpád (2008): A társadalmi tőke változásai Magyarországon az átalakulás időszakában. In: Kopp Mária (szerk.): *Magyar lelkiállapot*. Semmelweis, Bp.
- Varga Attila (2004): A Magyarországi Ökoiskola Hálózat működése. In: Albert Judit – Varga Attila (szerk.): *Lépések az ökoiskola felé*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest
- Vida Gábor (2007): Fenntarthatóság és a tudósok felelőssége. *Magyar Tudomány*. 12, 1600–1606. • <http://www.matud.iif.hu/07dec/15.html>
- Vida Gábor (2008): *Helyünk a bioszférában*. Typotex, Budapest, 12–17.
- Wheeler, Keith – Bijur, Anne Perraca (2001): *Fenntarthatóság pedagógiája. A remény paradigmájára a 21. században*. Körlánc Könyvek 12. Körlánc Egyesület–Luwer, Budapest

A KUTATÓK, EGYETEMI OKTATÓK UTÁNPÓTLÁSA MAGYARORSZÁGON A GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLÁK PÉLDÁJÁN

Papanek Gábor

az MTA doktora, professzor emeritus,
Eszterházy Károly Főiskola
papanek@gki.hu

Bartók István

kandidátus, docens,
Budapesti Corvinus Egyetem
istvan.bartok@uni-corvinus.hu

Ferencz Alexandra

politológus hallgató,
Budapesti Corvinus Egyetem
alexandra.ferencz@upcmail.hu

Jelen cikkben néhány, a közelmúltban a MTA IX. Osztály Ipar- és Vállalatgazdasági Bizottsága által gyűjtött összefoglaló (s a www.doktori.hu adatbázis tartalmát kiegészítő) információt adunk közre arról, hogy mely intézmények, s mely szakmai programokkal vállalnak szerepet a gazdálkodás- és szervezéstudományok PhD képzésében.¹

A doktori (PhD) képzésről

A tudományos fokozatok világszerte nélkülözhetetlenek legalábbis a tudományos, illet-

¹ A bizottság mindenkor törekedett a „gazdálkodás- és szervezéstudományok” fontos jelenségeinek, folyamatainak megismerésére. Ezen belül figyelemmel kísérte az e tudományt érintő (felső-)oktatás helyzetét és gondjait is, mivel abból indult ki, hogy e képzés meghatározó jelentőségű mind a tudományterület, mind a hazai termelőszféra és vállalatai jövője szempontjából. Elnöksége tagjainak köszönettel tartozunk az ismertetésre kerülő felmérés kérdőívének összeállításához nyújtott segítségért is.

ve a (felső-)oktatói pályán (de megszerzésük sok országban igen hasznos vállalati stb. karrier esetén is). Ám a nemzetközi gyakorlatban e fokozatoknak, s az elérésüket segítő képzéseknek sokféle rendszere létezik. Korábban az egyetemek a filozófusoknak, a tanulásnak, a tudásnak és a tudás terjesztésének szentelt élet elismeréseképpen a *dr. phil.* (ma *PhD*) címet adományozták, s a XIX. századtól egyes európai egyetemek e fokozattal ismerik el más tudományágak képviselőinek teljesítményeit is. De több más cím is elterjedt.

A PhD-cím megszerzését (nemcsak tudományos, hanem pénzügyi okokból is) sok, egyre több egyetem rendszeres ún. posztgraduális képzéssel segíti.² Az oktatás időtartama,

² A német és az angolszász doktori képzés strukturális különbségeit érdemes megemlíteni. Az angolszász, csakúgy, mint a magyar oktatási szisztéma három éves felkészítő doktori képzést biztosít. Ezzel szemben a német doktori képzés általánosságban egyéni felkészü-